

Буюк маърифатпарвар адиб, аллома ва жамоат арбоби Махмудхўжа Бехбудий 1875 йили Самарканд шахрида муфтий оиласида дунёга келди. Зиёлилар оиласидаги мухит ундаги адабиётга, сиёсатга, маърифатга бўлган кизиқишини тезроқ рўёбга чиқишига етаклади. Унинг отаси ислом ҳуқуқшунослиги бўйича йирик мутахассис бўлиб, бу борада кўплаб китоб ва рисоалар яратган эди. Бу ўз навбатида Махмудхўжага ўз таъсириги ўтказмай иложи йўқ эди. Кейинчалик бу ҳақда у ўз маколаларидан бирида отаси таълим берган «Хидоя» (Ислом ҳуқуқига шарҳлар) асарининг унинг тақдирида муҳим рол ўйнаганлигини бежиз қайд этмайди.

Махмудхўжа Бехбудий адабиёт, тарих фанлари катори сиёсатшунослик билан ҳам жиддий шугулланади. Рўзнома ва ойномалардан жаҳонда содир бўлаётган сиёсий воқеалар билан яқиндан танишиб боради. У Маккага бориш мақсадида араб тилини ўрганишга киришиб, ислом тарихи ва назарияси билан шугуллана бошлайди. 1902 йилда Маккага бориб, хўжа ва муфти унвонларига эга бўлиб қайтади. Сўнгра Козон ва Уфа шаҳарларида бўлиб, Оврўпо маданияти билан ҳам кизиқади. Ўша даврдаги Козон, Оренбургда чикадиган араб имлосидаги жариди ва рўзномалар билан ҳамкорлик қилади. Унинг катор маколалари ҳам мазкур рўзнома ва ойномаларда чика бошлайди. Мактаб, маориф, маданият, маърифатпарварлик гоёларининг тарғиботи ушбу маколаларнинг марказида турарди.

Бехбудий дунёкарашида Россиядаги энг нуфузли бўлган Кадетлар партиясининг аъзолари билан учрашув ва улар харакатномаларининг таъсири катта бўлади. 1910 йилларга келиб, ўлкамизда «Шўрои Исломия», «Уламо», «Адолат», «Ёш бухороликлар» каби фиркалар пайдо бўлади. 1912-1913 йилларда Бехбудий Самаркандда «Самарканд» рўзномаси, «Ойна» жаридаси чиқишида жонбозлик кўрсатади. У 1914 йилда Туркия, Мисрга бориб, у ердан муҳим китоблар, ўқув кўлланмалари келтиради, янги усулдаги мактаб дастури устида ишлашга киришади. Бирок, у турли тўсикларга учраб, «жадидчилик» раҳнамоси, даҳрий деб эълон қилинади. Шунга карамай, татар мутафаккири Исмоил Гаспринлининг маърифатчилик борасидаги таълимотини кўллаб-қувватлаб, ўз ўлкасида ҳам шундай ишларни амалга оширишга киришади, кўп ўтмай маърифатпарвар сифатида ўз халқи хурматига қиради. У бир катор жаҳон тилларини билган юксак маданият соҳиби бўлиши билан бирга, умуминсоний маданиятнинг толмас тарғиботчиси ҳам бўлган.

Бехбудий адиб сифатида ўзининг «Падаркуш» драмасини яратган. Унда туркистонлик ёшларни Оврўпо илмгоҳларида ўқитишни тарғиб қилган. Мазкур асар ўз даврида А. Кодирийнинг «Бахтсиз қув»», Мирмуҳсин Фикрийнинг «Бефарзанд Очилдибой», Хамза Ҳакимзоданинг «Янги саодат» каби асарларининг яратилишига ҳам таъсир кўрсатган. Хатто у Американинг Калифорния дорифунунида таржима ҳам қилинган.

Бундан ташқари, Бехбудий ўзбек ва тожик тилларида икки юздан ортиқ мақола ва асарлар яратган. Жумладан, «Мунтахаби жугрофияи умумий» (1903 йил, «Кискача умумий жугрофия»), «Китобул атфол» (1904 йил, «Болалар учун китоб»), «Мухтасари тарихи ислом» (1904 йил, «Ислом кискача тарихи»), «Амалиёти ислом» (1905 йил),

«Россиянинг кискача географияси» (1908 йил) каби дарсликлар, китоблар ёзган. Унинг маколалари 1901 йилдан бошлаб «Туркистон вилоятининг газети», «Тараккий», «Хуршид», «Шухрат», «Тужжор», «Осиё», «Хуррият», «Турон», «Садои Туркистон», «Улуг Туркистон», «Нажот», «Мехнаткашлар товуши», «Тирик сўз», «Таржимон», «Шўро», «Вакт», «Тоза хаёт», «Самарканд», «Ойна» каби рўзнома ва ойномаларда чоп этилган.

Албатта, Бехбудий козонаётган бундай шухрат хоким синфлар ва амалдорларнинг гашига тега бошлайди. Уни Бухородаги инкилобий кучларга хайрихоликда айблаб, Саид Олимхон томонидан 1918 йилда Каршида катл қилинади. Карши шаҳри 20—30 йилларда Бехбудий номи билан аталиб келинади. Махмудхўжа Бехбудий 1956 йилга келиб окланади. Хозирги кунда у қолдирган ранг-баранг адабий-маданий мерос ўз халқи хизматига кирмокда.

Хуллас, С. Айний ёзганидек: «Жафокаш шоир Бехбудийнинг номини мусулмон Шарқи ҳурмат билан тилга олади, чунки у 20 йил мобайнида оъзининг онги ва инсоний кадр қимматини билган барча мавжудотни эркин хаёт, нур ва маърифат учун курашга қорлаб келди».